

NIEPOROWSKI P. (2014), Does intensity of interpersonal contacts at work influence social contacts outside of work?, „International Journal of Research in Social Sciences”, vol. 4, no. 2, K. A. J Printing Islamabad, Pakistan.

SZTOMPKA P. (2005), Socjologia. Analiza społeczeństwa, Znak, Kraków.

ZALECENIE Komisji z dnia 29 października 2009 r. w sprawie stosowania Międzynarodowego Standardu Klasyfikacji Zawodów (ISCO-08), http://www.infor.pl/download/site/pl/oj/2009/1/_292/1/_29220091110pl00310047.pdf (stan na dzień 9 maja 2014).

Piotr Nieporowski

WORK AS A POTENTIAL DETERMINANT OF GENERALIZED TRUST AMONG POLES AND CZECHS

Keywords: trust, work, occupation, ISCO-08

The level of trust determined by working environment can result either from frequency of contacts with other people at work as well as from character of workers' interdependence combined with complexity of tasks they perform. Most substantial in this case is the presence of certain interaction with other people. There is a reason to believe, that a correlation between occupation and trust towards other members of society exists. Especially accurate backgrounds for such analysis are Poland and Czech Republic as countries particularly similar to each other in terms of general trust's distribution in society. Data from sixth round of European Social Survey give a picture of a certain dependency between level of job's complexity and level of general trust, both among Polish and Czech workers. Representatives of public authorities, managers and chief executives displays higher trust than workers of elementary occupations. The increase in significance of non-material values of work in society should be a stimulus for undertaking analyses of impact that working life has on personal life and *vice versa*.

TRANSGRANICZNOŚĆ W PERSPEKTYWIE SOCJOLOGICZNEJ. POGRANICZA I CENTRA WSPÓŁCZESNEJ EUROPY. RÓŻNORODNOŚĆ PRAKTYK I TEORII

Lubuskie Towarzystwo Naukowe

Zielona Góra

Piotr Długosz

Uniwersytet Rzeszowski

PODOBNI CZY RÓŻNI? SOCJOLOGICZNY PORTRET MŁODZIEŻY POGRANICZA WSCHODNIEGO I ZACHODNIEGO

Wprowadzenie

W dyskursie na temat socjologii pogranicza można zauważyć podejście, w którym *explicite* zakłada się występowanie „efektu pogranicza”. Zbigniew Kurcz konstatuje, iż pogranicze istnieje realnie i istnieje także człowiek pogranicza, który jest bardziej otwarty lub krytyczny wobec obcych, bardziej przywiązany lub obojętny do wartości własnej grupy narodowej niż mieszkańcy centrum, jest też bardziej zaradny i przedsiębiorczy, bardziej innowacyjny i skłonny do przyjmowania idei i nowości napływających z zewnątrz, głównie wtedy kiedy ma z tego korzyści (Kurcz 2008: 20). Na odmienną młodzież zachodniego pogranicza wskazuje również Leszek Gołdyka, który uważa, że pogranicze zachodnie jako przestrzeń społeczna stanowi zmienną niezależną (socjalizacja pogranicza) i ma wpływ na zachowania i świadomość młodzieży (Gołdyka 2013). Efektem socjalizacji pogranicza jest orientacja: pragmatyczna, indywidualistyczna i podmiotowa. Wskaźnikami tych postaw miałyby być optymizm wobec własnej przyszłości i dystans wobec państwa oraz sposoby myślenia o integracji europejskiej, edukacji i pracy (Gołdyka 2013). Z kolei Irena Machaj twierdzi, iż na zachodnim pograniczu częściej pojawia się indywidualizm, motywacja do osiągnięć, tolerancja, orientacja materialistyczna, chęć awansu, podwyższenia własnej pozycji społecznej, wiara w swoje siły i optymizm. Na wschodzie społeczeństwo

w mniejszym stopniu posiada te cechy. Autorka sądzi, że specyfika świadomości i autoświadomości mieszkańców wschodnich obszarów kraju jest jedną z barier rozwoju gospodarczego i instytucjonalnego (Machaj 2005: 270).

Wszystkie te stanowiska zakładają „efekt pogranicza”. Dwa ostatnie natomiast wskazują na różnicowanie się owego „efektu pogranicza” w zależności od tego, które z pograniczy będzie przedmiotem analiz. Autorzy zakładają, iż pogranicze zachodnie różni się od pogranicza wschodniego. Pierwsze sprzyja postawom adaptacyjnym do nowego ładu, a drugie raczej miałoby tę adaptację utrudniać. W jednym, jak i drugim przypadku badacze odwołują się do różnych cech jednostek (mentalności, orientacji społecznej, tożsamości), wykazując na ich wpływ na tempo przemian społeczno-ekonomicznych na obu pograniczach.

W związku z powyższym należy zadać sobie pytanie o występowanie „efektu pogranicza”, biorąc pod uwagę dwa pogranicza – na wschodzie i zachodzie kraju. Celem niniejszego artykułu jest próba poszukiwania i opisanie wzmiankowanego już „efektu pogranicza” na przykładzie młodzieży jednego i drugiego pogranicza.

Z jednej strony pojawiają się przesłanki, które wskazywałyby na występowanie „efektów pogranicza” na dwóch odmiennych pograniczach. Pogranicze zachodnie jest wewnętrzną granicą Unii Europejskiej, gdzie pojawia się, by odwołać się do typologii Mariana Golki, granica jako „ulica” (Golka 1999: 15). Pogranicze wschodnie stanowi zewnętrzną granicą UE, a granica stanowi „ścianę”, która oddziela od siebie Polskę i Ukrainę, a szerzej Unię Europejską od reszty państw. Istotne też jest to, że pogranicze zachodnie sąsiaduje z bogatymi Niemcami, które zajęły 6 pozycję w rankingu *Human Development Index*, a pogranicze wschodnie ma za sąsiada biedną Ukrainę, która jeszcze przed obecnym konfliktem zbrojnym z Rosją zajmowała odległe 83 miejsce. Polska zaś ulokowała się na 35 miejscu¹. Z drugiej strony pojawiają się procesy globalizacji, uniformizacji kultury poprzez Internet i nastaje era globalnego nastolatka, którego można spotkać pod każdą szerokością geograficzną, który jest upodobniony pod względem postaw, wartości do swojego rówieśnika pochodzącego z tej samej klasy społecznej (Melosik 2013). Stąd potencjalny „efekt pogranicza” może być niwelowany przez globalizacyjne wpływy wśród młodzieży.

Na koniec warto jeszcze uzasadnić, dlaczego młodzież staje się jednostką

¹<http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components>

obserwacji „efektów pogranicza”. Młodzież jest rodzajem filtra kulturowego, który pewne wartości przyjmuje i zachowuje dla przyszłych pokoleń, a inne pomija, skazując je na zanik (Tenbruck 1962). Oznacza to, że młodzież wchłania nowości, dostosowuje się do nowych mód, przyjmuje nowe wzory zachowań. Młodzież jest tą kategorią społeczną, w której znajdują odbicie najważniejsze procesy społeczne, typowe dla stanu społeczeństwa (Nieżgoda 2014). Szczególne ważne na pograniczach jest to, że młodzież może być barometrem zmian poddawanych ustawicznemu wpływowi różnych kultur, grup etnicznych, przedstawicieli innych narodów (Zielińska 2003: 139). Dlatego też wydaje się, iż jeśli ów „efekt pogranicza” czy raczej „efekt pograniczny” miałby wystąpić, to najłatwiej można by go zaobserwować na przykładzie tej kategorii społecznej.

Przegląd badań nad młodzieżą pogranicza zachodniego i wschodniego

Szerszej charakterystyki badań młodzieży na pograniczu zachodnim do 1999 r. dokonały Edyta Mianowska i Emilia Paprzycka (1999: 275-287), a Ewa Narkiewicz-Niedbalec opisała historię badań frankfurcko-słubickich, które miały charakter transgraniczny i dotyczyły kwestii orientacji życiowych, aspiracji edukacyjnych, czy przekonań światopoglądowych (Narkiewicz-Niedbalec 2014).

Biorąc pod uwagę badania z obszaru polskiej części pogranicza polsko-niemieckiego, można wymienić następującą problematykę:

- relacje polsko-niemieckie, stosunek do sąsiadów i ich dziedzictwa kulturowego (Tomczak 1998; Berlińska 1998; Woźniak 1997; Szaban, Lisowski 2012; Tujdowski 2014; Merkens 2003);
- orientacje życiowe, stosunek do przemian i transformacji, stosunek do Unii Europejskiej (Bogdan 1998; Lisowski 2004; Gołdyka 2003; Gołdyka 2008: 111-125);
- aspiracje edukacyjne, cele życiowe, aspiracje osiedleńcze (Narkiewicz-Niedbalec 1997; Zielińska 1999: 245-266; Narkiewicz-Niedbalec 1999);
- zachowania patologiczne (Kurzepa 2001, 1998);
- czas wolny (Narkiewicz-Niedbalec 2011; Trzop, Szaban 2011).

Z ostatnio realizowanych badań wynika, iż gimnazjaliści mają wysokie aspiracje edukacyjne, chcą się dalej edukować (99%), większość w liceum

(46%) i technikum (38%). W szkole zawodowej zamierza się uczyć tylko 12%. Mają też wysokie aspiracje zawodowe, większość zamierza znaleźć się w grupie zawodowej specjalistów – 41%, techników i średnim personelu – 22%, pracowników usług i sprzedawców – 14%. Gimnazjaliści są też optymistami, twierdzącymi, że zrealizują zamierzone cele (Lipińska-Lokś 2012: 221).

Badania jakościowe realizowane wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów pokazują natomiast, iż młodzież jest zorientowana na pracę, rodzinę i przyjaciół. Założenie rodziny ma być poprzedzone zdobyciem wykształcenia i uzyskaniem pracy. Młodzież ma świadomość wyzwań rynku pracy, w większości ma doświadczenie, gdyż wcześniej pracowała bądź obecnie pracuje. Pracę raczej chciałaby wykonywać w kraju. Edukacja jest ważnym elementem tych strategii, podczas gdy zajęcia dodatkowe, studia na dwóch kierunkach mają służyć zwiększeniu szans edukacyjnych, a później na rynku pracy (Janicka i in. 2010: 189-193).

Wydaje się, iż dysponujemy sporą wiedzą na temat młodzieży zachodniego pogranicza. Ma ona wysokie aspiracje edukacyjne, zawodowe, jest optymistyczna, familiocentryczna, pragmatystyczna, indywidualistyczna i polega na sobie.

Jednakże trudno na podstawie dostępnego materiału stwierdzić, czy młodzież z pogranicza zachodniego różni się od młodzieży z innych pograniczy. Aby tego dowieść, należy prowadzić badania porównawcze.

Na pograniczu wschodnim też były i są zrealizowane badania wśród młodzieży. Koncentrują się one na następującej problematyce:

- stosunków etnicznych, dystansu społecznego (Babiński 1997);
- tożsamości narodowej (Jestal 2001);
- aktywności obywatelskiej, stosunku do integracji europejskiej (Długosz 2005);
- aspiracji edukacyjno-zawodowych (Długosz 2011);
- nierówności edukacyjnych (Długosz, Niezgoda 2010);
- strategii adaptacyjnych (Długosz, Szczudło 2013: 77-83);
- strategii wchodzenia w dorosłość (Długosz 2014: 121-137);
- przemiany celów i wartości młodzieży (Długosz 2014a, 2014b).

Na podstawie tych badań można skonstatować, iż młodzież ceni w życiu pracę, rodzinę i przyjaciół. Ma wysokie aspiracje edukacyjne, zawodowe, nosi się z zamiarem emigracji na studia poza region i również tam szuka swojego miejsca do życia i pracy. Wierzy również w realizację celów i jest zadowolona z życia.

Jeśli uwzględnimy wiedzę na temat młodzieży na obu pograniczach, można odnieść wrażenie, iż młodzież z obu obszarów jest podobna. Niewątpliwie ma wysokie aspiracje edukacyjne, na pierwszym planie stawia pracę, rodzinę, przyjaciół, dąży do uzyskania jak najlepszego wykształcenia, chce zdobyć zawód, który będzie przynosił wysokie dochody, dawał prestiż i wysoką pozycję społeczną. Ponadto jest optymistyczna i wierzy, że wszystko lub prawie wszystko uda się jej osiągnąć.

Metodologia badań

Aby móc odpowiedzieć na pytania o to, czy widoczny jest wśród młodzieży „efekt pogranicza” oraz jakie są jego formy na wschodnim i zachodnim pograniczu, musimy przeprowadzić badania porównawcze. Na ich temat pisali Kazimierz Słomczyński i Michał Bojanowski (Słomczyński, Bojanowski 2003: 139; Słomczyński 2014) oraz Maria Zielińska (2003). Zgodnie z typologią zaprezentowaną przez Słomczyńskiego i Bojanowskiego niniejsze badania należałyby do badań porównawczych nad pograniczem zachodnim i wschodnim. Jednakże aby takie porównania miały odpowiednią wagę metodologiczną, powinny spełniać następujące wymogi: ekwiwalentność jednostek obserwacji, ekwiwalentność pomiaru, ekwiwalentność temporalno-procesualna (Słomczyński, Bojanowski 2003: 32). W tym przypadku zmienianą wyjaśnianą będą cechy mieszkańców pogranicza przy założeniu, że pogranicze jest kontekstem dla żyjących tam jednostek, mającym wpływ na funkcjonowanie jego mieszkańców.

Do analiz zostały wybrane województwa podkarpackie (wschodnie pogranicze) i lubuskie (zachodnie pogranicze). Są to województwa bez ośrodków metropolitalnych, gdzie stolicami są miasta średniej wielkości – Rzeszów (170 tys.) i Zielona Góra (117 tys.). Ekwiwalentność pomiaru jest zapewniona przez zadawanie identycznych pytań według tej samej metody.

Materiał empiryczny wykorzystywany w artykule pochodzi z danych zastanych z badań: GUS, Bilans Kapitału Ludzkiego 2013, Warunki Życia Społeczeństwa Polskiego – Problemy i Strategie Realizowane przez CBOS i Diagnoza Społeczna 2013². Głównie wybrano te badania, gdzie próby były duże i dawały szanse na porównanie młodzieży na obu pograniczach.

²Dane zostały pobrane ze strony GUS z aplikacji STRATEG: <http://strateg.stat.gov>.

Wtórna analiza danych ma swoje ograniczenia. Mianowicie wykorzystuje się do analiz te dane, które zebrali do różnych celów inni badacze. Nie zawsze pytania, jakie stosowano, są przydatnymi wskaźnikami w poszukiwaniu „efektu pogranicza”. Nie mniej jednak zakrojone na szeroką skalę analizy mogą być użyteczne w identyfikacji specyfiki młodzieży na obu pograniczach.

Charakterystyka społeczno-ekonomiczna pogranicza wschodniego i zachodniego

Od dawna funkcjonuje podział na Polskę A i B. Jednakże o ile Podkarpacie jest tradycyjnie zaliczane do Polski B i peryferiów, o tyle Lubuskie nie jest łatwo zaklasyfikować³. W tekście na temat Wielkopolski czytamy, iż Polskę A miały tworzyć najszybciej rozwijające się metropolie, Polskę B reszta byłej Polski A, Polskę B/ województwa, które wbrew oczekiwaniom straciły na nowym podziale administracyjnym z 1999 r. – lubuskie i opolskie, a Polskę C – to, co do tej pory nazwaliśmy Polską B, czyli tereny na wschód od Wisły: lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie (Szczepański, Ślęzak-Tazbir 2008).

Niewątpliwie oba regiony są klasyfikowane jako peryferia. W badaniach Diagnoza Społeczna 2013 ogólny wskaźnik jakości życia lokował Podkarpacie na 6 miejscu, a Lubuskie na przedostatnim – 15⁴. Z kolei Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI) umieszczał województwo lubuskie na 9 miejscu, a podkarpackie na 10 (*Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym*. . . 2012: 192). Oba województwa zajmują podobną pozycję, co już wskazuje na wiele podobieństw pod względem zdrowia, edukacji czy zamożności (cały wskaźnik składał się z siedmiu częściowych wskaźników).

Dokładną charakterystykę społeczno-ekonomiczną zawiera tabela 1. Podkarpacie zamieszkuje prawie dwa razy więcej ludności niż Lubuskie. Na Podkarpaciu przeważają obszary wiejskie. W Lubuskim mieszka więcej ludzi w miastach niż średnio w kraju. Przeciętny dochód w Lubuskim był

pl/?lang=pl-PL. Dane z badań Bilans Kapitału Ludzkiego zostały pobrane w plikach SPSS ze strony: <http://bkl.parp.gov.pl/bazy-danych2013>. Dane z badań Warunki i Jakość Życia Polaków 2007 pobrano z Archiwum Danych Społecznych: <http://www.ads.org.pl/pobieranie-zbioru-danych.php?id=49>. Wyniki badań Diagnoza Społeczna 2013 pobrano ze strony: <http://www.diagnoza.com/>

³W referacie konferencyjnym Śliz i Szczepańskiego (2014) Podkarpacie zostało przywołane wraz z województwami świętokrzyskim, podlaskim, opolskim jako klasyczny przykład peryferiów w opozycji do centrum tworzonego przez województwa mazowieckie i wielkopolskie oraz Górny Śląsk.

⁴www.diagnoza.com

wyższy niż Podkarpaciu o ok. 200 zł. Ten wskaźnik pokazuje realne dochody w gospodarstwach domowych. Stopa bezrobocia wyższa była za to na Podkarpaciu. Dane na temat PKB wskazują, iż województwo lubuskie jest znacznie bogatsze niż podkarpackie.

Gospodarka lepiej funkcjonuje na zachodniej granicy, co poniekąd jest konsekwencją większych inwestycji zagranicznych na tym terenie. Prawie dwa razy więcej jest firm z kapitałem zagranicznym w Lubuskim. Pod względem przedsiębiorczości także Lubuskie przewyższa Podkarpacie. Ogólny wskaźnik podmiotów gospodarczych też jest znacznie wyższy na zachodzie niż wschodzie.

Dane te pokazują, iż „efekt pogranicza” w funkcjonowaniu przedsiębiorczości jest widoczny. Być może bliskość bogatszego zachodniego sąsiada, niższe koszty w Polsce i brak granicy sprawiają, że ten „duch przedsiębiorczości” na pograniczu zachodnim jest nieskrępowany i się rozwija. Jednakże na poziomie płac w przedsiębiorstwach takich dużych różnic już nie widać. Przeciętne wynagrodzenie brutto w listopadzie 2014 r. wynosiło na Podkarpaciu 3246 zł, a w Lubuskim 3299 zł.

Tabela 1

Cechy społeczno-ekonomiczne badanych województw

	Podkarpacie	Lubuskie	Polska
Ludność	2 128 483	1 020 767	38 502 396
Wskaźnik urbanizacji (w %)	41,3	63,1	60,4
Przeciętny rozporządzany dochód na osobę w 2013 r. (w zł)	997	1238	1299
Stopa bezrobocia	14,3	12,8	11,5
PKB na jednego mieszkańca w 2011 r. (w zł)	26 801	32 795	39 665
Średnia płaca brutto	3246	3299	3980
Liczba MŚP na 10 tys. mieszkańców	727	1051	1030
Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	117,8	167,1	166,7
Liczba przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym	427	768	25 914

Aspiracje młodzieży ponadgimnazjalnej i studentów

Edukacja jest ważnym elementem strategii adaptacyjnych do zachodzących zmian. Wraz z pojawieniem się wolnego rynku wzrosło jej znaczenie i zwiększyła się znacznie liczba studiujących. Młodzież, jak się wydaje, trafnie odczytywała reguły kapitalistycznej gospodarki. Poziom aspiracji edukacyjnych może posłużyć jako wskaźnik przystosowania do wolnego rynku. Jednakże dzisiaj sytuacja na rynku pracy się zmienia, stąd samo wykształcenie już nie wystarczy. Dodatkowe kwalifikacje i aktywność w trakcie edukacji również się liczą. Kiedyś ukończenie edukacji było etapem przejścia w dorosłość.

W tabeli zostały przedstawione wyniki badań nad uczniami szkół ponadgimnazjalnych, realizowanych w ramach badań BKL. Z danych wynika, iż poziom aspiracji edukacyjnych jest na obu pograniczach identyczny, jeśli jego wskaźnikiem będzie chęć kontynuacji nauki czy też zamiar podjęcia studiów wyższych. Niewielkie są też różnice w przypadku podejmowania zajęć dodatkowych – odsetki w obu regionach są zbliżone do średniej dla kraju.

Identyczne są także działania podejmowane przez uczniów w trakcie nauki w obu województwach. Podobnie jest z planami związanymi z opuszczeniem miejsca zamieszkania. Jak pokazują dane, ok. 40% z obu województw zamierza wyjechać za pracę za granicę i jest to odsetek wyższy niż średnia w kraju. Świadczyć to może o peryferyjności obu pograniczy, na których są ograniczone szanse znalezienia pracy. Większość zna języki obce (Podkarpacie – 92%, Lubuskie – 91%). Młodzież podkarpacka zna głównie język angielski (80%). Nikt nie zna języka swojego sąsiada, tj. języka ukraińskiego.

Młodzież lubuska rzadziej wykazuje znajomość angielskiego, ale za to język swojego sąsiada zna aż $\frac{1}{3}$ badanych. Jest to najwyższy wskaźnik znajomości niemieckiego pośród wszystkich województw.

Być może jest tak, iż to siła gospodarcza Niemiec sprawia, że tamtejszy rynek pracy jest atrakcyjny, w związku z czym młodzież uczy się tego języka z myślą o perspektywach zawodowych. Są też rozwiązania instytucjonalne, które sprzyjają nauce języka niemieckiego (wspólne przedszkola, szkoły).

Kolejne analizowane umiejętności można za Piotrem Sztompką nazwać kompetencjami kulturowymi, które umożliwiają poruszanie się we współczesnym społeczeństwie i na rynku pracy (Sztompka (red.) 1999). Do tego syndromu można zaliczyć posiadanie komputera, stały dostęp do Internetu, posiadanie certyfikatów i prawa jazdy. Komputer, jak widać, posiadają prawie wszyscy badani i jest to standard. Dostęp do Internetu ma też bardzo podobne wskazania, prawie każdy uczeń jest doń podłączony. Pojawiają się

Tabela 2

Uczniowie szkół ponadgimnazjalnych BKL 2013 (w %)

	Podkarpacie N = 2387	Lubuskie N = 2012	Polska N = 36 339
Chęć kontynuowania nauki (uczniowie BKL 2013)	75	73	80
Korzystanie z zajęć dodatkowych	57	55	58
Podjęcie studiów	62	62	59
Praca w trakcie nauki szkolnej	49	48	51
Emigracja – plany	42	40	34
Znajomość języka niemieckiego	8	32	14
Znajomość języka angielskiego	80	66	82
Posiadanie komputera	99	98	98
Stały dostęp do Internetu	98	96	97
Posiadanie prawa jazdy	75	60	62
Posiadanie certyfikatów, świadectw, uprawnień	36	32	33
Chęć założenia własnej firmy w przyszłości	26	34	31

Źródło: Obliczenia własne na podstawie badań BKL 2013 ściągniętych ze strony: <http://bkl.parp.gov.pl/bazy-danych2013>.

natomiast różnice w posiadaniu prawa jazdy. Na Podkarpaciu uczniowie częściej posiadają prawo jazdy niż uczniowie z Lubuskiego (różnica 15 p.p.⁵). Jest to wskaźnik znacznie odbiegający od średniego dla kraju. Formalne potwierdzenie kwalifikacji, umiejętności jest reprezentowane na podobnym poziomie w obu regionach. Za to chęć posiadania firmy zgłaszają częściej uczniowie z Lubuskiego niż Podkarpacia (różnica 8 p.p.).

Zebrane dane pokazują, iż poziom przedsiębiorczości jest wyższy na zachodzie niż na wschodzie, co może wynikać z lepszej koniunktury gospodarczej na zachodzie kraju. Posiadanie zasobniejszego sąsiada może skutkować większym popytem z jego strony na produkty i usługi, stąd relatywnie łatwiej prowadzi się firmę w województwie lubuskim niż podkarpackim

⁵Oznaczenie punktu procentowego, które będzie używane do podkreślenia różnic.

(Leszkowicz-Baczyński 2003: 343).

Reasumując, poziom aspiracji edukacyjnych, doświadczenia zawodowe zbierane w czasie edukacji, chęć emigracji, posiadanie komputera, dostęp do Internetu są podobne wśród młodzieży obu pograniczy. Posiada ona podobne standardy materialne i ma podobne aspiracje. Peryferyjne położenie sprzyja także dążeniom do emigracji.

Różnice pojawiają się natomiast przy znajomości języka swojego sąsiada – na Podkarpaciu nikt nie zna ukraińskiego, a w Lubuskim $\frac{1}{3}$ zna niemiecki. Nieco częściej „duch przedsiębiorczości” jest widoczny w Lubuskim. Młodzież podkarpacka za to częściej posiada prawo jazdy.

Kolejna tabela przedstawia dane dotyczące studentów. Według danych GUS z 2013/2014 w województwie lubuskim studiowało 17 329, na Podkarpaciu 59 436.

Tabela 3

Studenti na Podkarpaciu i w Lubuskim – dane GUS

	Podkarpacie	Lubuskie	Polska
Uczniowie i studenci według grup wieku – w % ludności (19-24)	42	34	58
Liczba studentów szkół wyższych na 10 tys. ludności	295	186	402
Odsetek cudzoziemców studiujących na wyższych uczelniach (w %)	3,2	1,2	2,3

W obu województwach, jak pokazują wyniki w tabeli 3, udział studentów jest dużo niższy niż średnia dla kraju. W tym przypadku należy pamiętać, iż część młodzieży z obu regionów emigruje na studia do dużych ośrodków akademickich. Według badań BKL 2013 w lubuskim 57% maturzystów studiuje u siebie. Ci, którzy studiują poza regionem, najczęściej wybierają uczelnie w dolnośląskim – 13%, wielkopolskim – 14%, zachodniopomorskim – 12%. Na terenie województwa podkarpackiego zostaje na studiach 66%. Jeśli natomiast młodzież opuszcza region, to decyduje się na studia w małopolskim – 18% i lubelskim – 6%.

Młodzież wybiera studia w metropoliach. Na zachodnim pograniczu takich miast jest więcej (Wrocław, Poznań, Szczecin) i są one położone bliżej Zielonej Góry. Być może stąd bierze się większy odsetek studentów

uczących się poza regionem. W przypadku Podkarpacia młodzież wybiera głównie duże ośrodki akademickie – Kraków i Lublin.

Przygraniczne położenie obu województw może jednak skutkować wpływem studentów zagranicznych. W Lubuskim w roku akademickim 2013/2014 było 66 studentów z zagranicy (*Edukacja i wychowanie w województwie lubuskim...* 2014: 238). Na Podkarpaciu w 2012/2013 było natomiast 1644 studentów zagranicznych (*Edukacja i wychowanie*: 236). Głównie są to studenci z Ukrainy⁶. Atrakcyjność Podkarpacia wynika z tego, iż znajduje się blisko granicy, a Polska jest dla Ukraińców bogatszym sąsiadem. Uzyskanie dyplomu na zagranicznej uczelni zapewnia dodatkowo możliwość pracy w państwach Unii Europejskiej. Ponadto należy pamiętać, iż Ukraińcy studiują w języku polskim, mają równoległe kursy języka polskiego oraz część z nich ma korzenie polskie i „Kartę Polaka”, dzięki czemu otrzymują różne świadczenia i stypendia.

Z danych wynika, iż podobny odsetek studentów podejmuje drugi kierunek. Podobny jest też poziom zadowolenia ze studiów na regionalnych uczelniach. W trakcie studiów większość studentów odbywa staże, praktyki. Na Podkarpaciu studenci częściej uczestniczą w kursach, szkoleniach niż w Lubuskim (różnica 7 p.p.). Nieco więcej studentów z Podkarpacia wyraziło także zainteresowanie kontynuowaniem nauki po studiach. Młodzież z Lubuskiego częściej natomiast deklarowała, iż pracuje w trakcie studiów, niż na Podkarpaciu (różnica 8 p.p.). Również studenci lubuscy częściej przejawiają chęć założenia w przyszłości firmy (różnica 7 p.p.). Z kolei chęć przekwalifikowania częściej zgłaszają studenci z Podkarpacia (różnica 6 p.p.). Identyczne są za to plany emigracyjne w obu regionach. Studenci z Podkarpacia są częstszymi posiadaczami certyfikatów (różnica 7 p.p.). Częściej też podkarpacki student posiada prawo jazdy (różnica 7 p.p.). Studenci lubuscy mają natomiast wyższe aspiracje płacowe niż studenci z Podkarpacia. Częściej też znają język swojego sąsiada. Wśród lubuskich studentów język niemiecki znało 35%, a wśród studentów podkarpackich znajomość ukraińskiego deklarował 1%.

⁶Studenci z Ukrainy studiują głównie w Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu – w roku 2014/2015 było ich 262 na 1265 wszystkich studentów, co daje 20% ogółu studiujących. Drugie duże skupisko studentów z Ukrainy występuje w Wyższej Szkole Zarządzania i Informatyki w Rzeszowie – w obecnym roku było ich 1823 na 7600 wszystkich studentów, co stanowi 24% ogółu studiujących.

Tabela 4

Studenci BKL 2013 (w %)

	Podkarpacie N = 3147	Lubuskie N = 1109	Polska N = 65 372
Studiuje drugi kierunek	8	9	8
Czy studiowałby na tej samej uczelni?	70	73	77
Staże i praktyki	75	71	67
Kursy, szkolenia	26	19	23
Czy będzie kontynuować naukę po studiach?	16	12	14
Czy pracował w ostatnim roku?	32	40	38
Chce założyć firmę	19	26	23
Chęć przekwalifikowania	81	75	72
Zagranica – plany	19	19	16
Zagranica – jeśli nie będzie pracy w kraju	50	46	43
Znajomość języka angielskiego	86	60	84
Znajomość języka niemieckiego	36	9	10
Certyfikaty	31	24	24
Prawo jazdy	76	69	70
Najniższa pensja	1696	1816	1850
Zadowolająca pensja	2501	2606	2760

Zebrane obserwacje pokazują, że są pewne podobieństwa i różnice między studentami na obu pograniczach. Identyczny jest odsetek studiujących drugi kierunek, zadowolonych z uczelni, korzystających ze staży i praktyk, a także chcących emigrować.

Różnice pojawiają się natomiast w następujących kwestiach. Studenci na wschodzie częściej: odbywają różne kursy i szkolenia, zamierzają kontynuować naukę po studiach, chcą się przekwalifikować, posiadają certyfikaty, prawo jazdy. Podkarpaccy studenci mają przewagę w formalnych kwalifikacjach i częściej dążą do ich zdobywania, jak też zamierzają przedłużyć sobie

okres nauki.

Studenci lubuscy częściej: pracowali na studiach, chcą założyć firmę i mają wyższe aspiracje zarobkowe. Lepiej rozwinięty rynek pracy, bliska odległość bogatszego sąsiada sprawiają, iż w Lubuskim łatwiej o pracę i są większe szanse na założenie i utrzymanie firmy. W konsekwencji studenci nie muszą poszukiwać alternatywnych strategii wejścia na rynek pracy.

Reasumując, wyniki badań nad studentami pokazują, że w dużej mierze na strategię wejścia na rynek pracy ma wpływ sytuacja ekonomiczna na pograniczu. Na wschodnim, w którym te warunki są gorsze, studenci mają obniżone aspiracje zarobkowe, częściej zdobywają dodatkowe kwalifikacje i są przygotowani na przekwalifikowanie lub wydłużenie nauki. Na zachodnim pograniczu wyższe są aspiracje zarobkowe, a studenci częściej deklarują chęć założenia własnej firmy. Niewątpliwie w tym przypadku „efekt pogranicza” jest widoczny.

Młodzi dorośli na rynku pracy

Wejście w dorosłość odbywa się też poprzez rynek pracy. Według danych GUS zarejestrowanych bezrobotnych w wieku 25-34 lata na Podkarpaciu było 30%, w Lubuskim 28%, podczas gdy średnia dla kraju wynosiła 28%. Odsetek zarejestrowanych bezrobotnych z wykształceniem wyższym wynosił na Podkarpaciu 14%, w Lubuskim 9%, a w kraju 12%. Dane te pokazują, że nieco wyższe jest bezrobocie młodych ludzi, jak też absolwentów studiów wyższych, na Podkarpaciu.

Bardziej szczegółowych informacji na temat strategii młodzieży na rynku pracy dostarczają wyniki badań BKL realizowanych wśród ludności. Do analiz zostały pobrane dane od respondentów w wieku 18-29 lat.

Wynika z nich, iż młodzież w Lubuskim częściej pracuje niż na Podkarpaciu (różnica 7 p.p.). Nieznacznie więcej jest na Podkarpaciu bezrobotnych i nieaktywnych zawodowo niż w Lubuskim. Gorszą sytuację na rynku pracy młodzieży podkarpackiej pokazuje też nieco krótszy staż pracy liczony w miesiącach. Młodzi Lubuszanie więcej też zarabiają niż młodzież na Podkarpaciu. Zarobki Lubuszan są nawet wyższe od średniej dla kraju. Częściej też młodzież w województwie lubuskim jest zatrudniona na umowę o pracę niż na Podkarpaciu. Jednakże jeśli przyglądnijemy się, jaki charakter ma ta umowa, to zauważymy, że na Podkarpaciu aż o 17 p.p. przeważają zatrudnienia na czas nieokreślony. Być może różnica wynika z tego, że w Lubuskim jest bardziej rozwinięty sektor prywatny, a na Podkarpaciu dominuje sfera budżetowa. W związku z tym młodzież przyjmowana do instytucji państwowych, samorządowych ma korzystniejsze umowy. Częściej

młodzież z Podkarpacia niż z Lubuskiego była rejestrowana w urzędzie jako bezrobotna (różnica 11 p. p.). Mniej więcej tyle samo młodzieży w obu regionach po skończeniu edukacji było za granicą. Niemal identyczny odsetek deklaruje, że uczestniczył w edukacji formalnej. Analogicznie jest z uczestnictwem w szkoleniach – nie ma różnic między młodymi w obu regionach. Na podobnym poziomie występuje odsetek osób chcących się doksztalać. Tradycyjnie już młodzież na Podkarpaciu częściej posiadała prawo jazdy (różnica 11 p.p.). Certyfikaty posiadało tyle samo respondentów na obu pograniczach. Częściej z Internetu korzystali młodzi na Podkarpaciu (różnica 6 p.p.). Częściej też młodzi ludzie z wyższym wykształceniem pozostali na Podkarpaciu (różnica 5 p.p.).

Tabela 5

Ludność w wieku 18-29 lat BKL (w %)

	Podkarpacie N = 1329	Lubuskie N = 1284	Polska N = 20 751
Pracujący	37	44	44
Bezrobotni	21	17	15
Nieaktywni	42	39	42
Staż pracy w latach	1,52	1,88	1,91
Przeciętne zarobki netto	1576	1636	1587
Zatrudniony na umowę o pracę	29	34	32
Umowa na czas nieokreślony	62	45	60
Zarejestrowany w urzędzie jako osoba bezrobotna	42	31	29
Pracował za granicą	7	9	6
Uczestniczył w edukacji formalnej	18	19	16
Uczestniczył w szkoleniach	18	15	18
Chęć doksztalcania	32	33	30
Prawo jazdy	71	59	62
Posiada certyfikaty	18	19	18
Korzysta z Internetu	92	84	90
Ukończone studia wyższe	18	13	16

Podsumowując zebrane dane, można skonstatować, iż na pograniczu zachodnim łatwiej jest wejść młodym na rynek pracy niż na pograniczu wschodnim. W Lubuskim młodzież częściej pracuje, ma dłuższy staż pracy, nieco więcej zarabia i częściej posiada umowę o pracę. Z kolei młodzież z Podkarpacia częściej: jest zarejestrowana w urzędzie pracy, ma umowę na czas nieokreślony, posiada prawo jazdy, korzysta z Internetu i częściej w regionie pozostaje młodzież wykształcona. Wydaje się, iż zaobserwowane różnice są warunkowane przez nierównomierny rozwój gospodarczy wschodu i zachodu.

Wchodzenie w dorosłość

Niewątpliwie ważnym aspektem w analizach młodzieży są kwestie wchodzenia w dorosłość. Na te strategie mają wpływ systemy wartości i warunki społeczno-ekonomiczne, w jakich funkcjonują młodzi ludzie. Praca, małżeństwo, dzieci stanowiły markery dorosłości. Obecnie proces ten się wydłuża i zmienia swoje oblicze. Jak już wcześniej wspomniano, badana młodzież, myśląc o przyszłości, podejmuje edukację wyższą, podnosząc swoje szanse na rynku pracy, a dopiero później myśli o założeniu rodziny. Dane GUS pozwalają dokładnie prześledzić strategie wchodzenia w dorosłość na obu pograniczach.

Dane z tabeli pokazują, iż pod względem udziału młodzieży w populacji regionu Podkarpacie nieznacznie przewyższa Lubuskie. Młodzież na pograniczach stanowi ok. $\frac{1}{5}$ populacji, a $\frac{1}{3}$ mieszkańców badanych województw żyje w stanie wolnym.

Jeśli za wskaźnik wejścia w dorosłość uznamy zawarcie małżeństwa, to widać, iż na Podkarpaciu młodzież częściej zawiera małżeństwa niż średnio w kraju, a w Lubuskim małżeństwa są rzadziej zawierane.

O różnicach wchodzenia w dorosłość w obu regionach mówią też kolejne dane. Na Podkarpaciu kobiety, jak też mężczyźni wcześniej niż w Lubuskim i średnio w kraju zawierają związki małżeńskie. Za to mediana wieku matek jest bardzo podobna w obu regionach i zbliżona do przeciętnej w całym kraju.

Duża różnica za to wystąpiła w urodzeniach pozamałżeńskich. Na Podkarpaciu jest ich ponad trzy razy mniej niż w Lubuskim. Na zachodzie Polski są one najliczniejsze, co może świadczyć o dużo większym liberalizmie obyczajowym i wpływie dyfuzji kulturowej na mieszkańców pogranicza zachodniego. Przypuszczenie to potwierdza liczba rozwodów. Na zachodzie kraju jest ich dwa razy więcej niż na wschodzie. Na wschodzie jest ponadto dodatni przyrost naturalny, co oznacza, że kobiety jeszcze rodzą dzieci,

podczas gdy na zachodzie wartość przyrostu jest ujemna.

Ujemną wartość przyjmują wskaźniki migracji. Podkarpacie pod tym względem przewyższa lubuskie, choć w obu regionach te wskaźniki są wyższe niż dla całego kraju. Świadczy to o tym, że, jak się wyraził Andrzej Sadowski: „jest to forma głosowania, protestu wobec niezadowolającej sytuacji materialnej, życiowej na pograniczach” (Sadowski 2014: 118).

Tabela 6

Cechy demograficzne mieszkańców województw

	Podkarpacie	Lubuskie	Polska
Udział młodzieży w populacji (w %)	22	20	20
Kawalerowie/panny (w %)	31	30	29
Małżeństwa na 1000 ludności (2013)	5,0	4,6	4,7
Mediana wieku małżonków (mężczyźni)	27,9	30	28,9
Mediana wieku małżonków (kobiety)	25,8	27,7	26,8
Wiek środkowy matek	28,8	28,5	29
Urodzenia pozamałżeńskie (w %)	12,5	38,5	22,3
Przyrost naturalny na 1000 ludności	0,8	-0,3	-0,5
Ogólne saldo migracji	-0,9	-0,6	-0,2
Rozwody na 10 tys.	10,5	19,6	16,7

Wyniki analiz pokazują różnice w obu regionach. Młodzież na Podkarpaciu jest bardziej tradycyjna i konserwatywna, jeśli za wskaźnik tej cechy przyjmie się wcześniejszy wiek zawierania małżeństw, niższy odsetek urodzeń pozamałżeńskich, wyższy przyrost naturalny i niższy wskaźnik rozwodów. W Lubuskim młodzież jest bardziej liberalna, później zawiera związki małżeńskie, prawie 40% kobiet rodzi dzieci poza małżeństwem i znacznie częściej odnotowywane są rozwody. Te różnice w tradycjonalizmie są widoczne i na ten temat pisała też Krystyna Slany, analizując zachowania posttradycyjne (Slany 2007: 237-269). Autorka bada te zachowania, biorąc pod uwagę kohabitację, urodzenia pozamałżeńskie, matki z dziećmi, poziom rozwodów, i twierdzi, że najniższe natężenie zachowań posttradycyjnych spotyka się na ścianie wschodniej, a najwyższe na ścianie północnej i północno-zachodniej (Slany 2007: 263).

W tym przypadku również można mówić o „efekcie pogranicza” i róż-

nicach kulturowych. Zmiany kulturowe są bardziej widoczne na zachodnim pograniczu, co nie dziwi, gdyż „wichry ponowoczesności” wieją z zachodu. W warunkach integracji europejskiej może to być bardziej widoczne. Zatem w tym przypadku sprawdza się teza, iż młodzież jest czułym barometrem zmian.

Tożsamość i wartości na pograniczach

Z jednej strony podejmując się analiz młodzieży, należy się skupić na tym, co jest charakterystyczne dla tej kategorii społecznej, czyli edukacja i strategię wchodzenia w dorosłość. Z drugiej strony „efekt pogranicza” wychodzi poza te obszary. W związku z tym, aby kompleksowo opisać podobieństwa i różnice młodzieży na obu pograniczach, poszerzono zakres analiz o kolejne dane, które pozwolą na pozyskanie potrzebnych informacji.

Do tego celu zostały wykorzystane badania: Warunki Życia Społeczeństwa Polskiego – Problemy i Strategie Realizowane przez CBOS w 2007⁷. W badaniach tych próby regionalne były na tyle duże, że udało się wyłonić młodzież (18-29 lat) w celu porównania różnych aspektów życia na obu pograniczach.

Kwestia tożsamości jest nader często podejmowana w kontekście analizy „efektów pogranicza”. Kurcz twierdzi, że ów efekt właśnie przejawia się na poziomie tożsamości: „człowiek pogranicza jest bardziej otwarty lub krytyczny wobec obcych, bardziej przywiązany lub obojętny do wartości własnej grupy narodowej niż mieszkańcy centrum” (Kurcz 2008: 20). Z kolei Machaj uważa, iż w przeciwieństwie do mieszkańców zachodniego pogranicza Polski, którzy włączają siebie również w ponadpaństwowe i ponadnarodowe kategorie zachodnich Europejczyków, w społeczeństwie wschodnich obszarów następuje „zatrzymanie” świadomościowego wiązania siebie z kategoriami strukturalnymi zamykającymi się w obrębie całości narodowo-państwowej (Machaj 2005: 270). Z tej konstatacji wynikałoby, że młodzież na wschodnim pograniczu częściej powinna identyfikować się z państwem i narodem, a młodzież z zachodniego pogranicza mocniej związana byłaby z Europą.

Podobnie jak we wcześniejszych analizach pojawia się więcej podobieństw niż różnic między młodzieżą. Identyczny jest związek z narodem i Polską. Podobnie wypada identyfikacja z Europą, regionem, miejscowością, zakładem pracy, znajomymi i przyjaciółmi, rodziną, organizacją czy partią. Zebrane dane wskazują, iż jedyne różnice pojawiły się w przypad-

⁷Dane pobrane z Archiwum Danych Społecznych: <http://www.ads.org.pl/pobieranie-zbioru-danych.php?id=49>; w celu zwiększenia prób połączono dane ogólnopolskie z danymi z gmin.

ku związku z grupą zawodową i Kościołem. Tutaj młodzież z Podkarpacia wykazała większe przywiązanie do grupy zawodowej i religii. W pierwszym przypadku różnica wyniosła 6 p.p., w drugim 19 p.p.

Tabela 8

Warunki życia społeczeństwa polskiego (w %) (2007)⁹

	Podkarpacie N = 743	Lubuskie N = 664	Polska N = 11 915
Związek z grupą zawodową	39	33	38
Z religią, Kościołem	60	41	51
Z partią, stronnictwem	6	3	5
Z organizacją, zrzeszeniem	11	8	10
Z narodem	75	75	74
Z rodziną	96	98	98
Z przyjaciółmi, znajomymi	93	92	92
Z zakładem pracy	35	38	37
Z miejscowością	71	73	72
Z regionem	60	61	62
Z Polską	79	79	79
Z Europą	62	65	63

Reasumując, na podstawie dostępnych danych nie potwierdziły się hipotezy mówiące o różnicach w identyfikacji narodowej mieszkańców pogranicza i centrum. Z analizowanych danych również nie wynika, aby młodzież ze wschodu była bardziej przywiązana do narodu i państwa, a młodzież z zachodu do Europy.

Ostatnim elementem analiz jest system wartości młodzieży mierzony w badaniach Diagnoza Społeczna 2013. Niestety próby regionalne są nieduże, jak to widać w tabeli 9.

W dotychczas prezentowanych badaniach raczej przeważały podobieństwa. Badania nad wartościami życiowymi pokazują za to większe różnice i tutaj „efekt pogranicza” jest bardziej widoczny. Na podstawie wyników

⁹Do analizy wybrano odpowiedzi: „czuję bardzo silny związek i utożsamiam się z tą grupą (środowiskiem)” plus „czuję z tą grupą (środowiskiem) silny związek”.

analiz można stwierdzić, iż młodzieży zależy głównie na zdrowiu, małżeństwie, pieniądzu i pracy. Czyli potwierdza się hierarchia celów życiowych zauważona w trakcie przeglądu badań na obu pograniczach.

Tabela 9

Wartości życiowe (w %)

	Podkarpacie N = 358	Lubuskie N = 161	Polska N = 5856
Pieniądze	34	42	38
Dzieci	20	30	21
Udane małżeństwo	41	42	36
Praca	38	33	40
Przyjaciele	18	28	26
Opatrzność, Bóg	16	3	8
Pogoda ducha, optymizm	8	6	10
Uczciwość	9	9	9
Życzliwość, szacunek otoczenia	6	7	7
Wolność, swoboda	10	9	10
Zdrowie	64	52	57
Wykształcenie	12	13	16
Silny charakter	6	10	10

* Respondenci mieli wybrać trzy odpowiedzi.

Duże podobieństwa między młodzieżą ze wschodniego i zachodniego pogranicza pojawiają się w przypadku udanego małżeństwa, pogody ducha, optymizmu, uczciwości, życzliwości, szacunku otoczenia, wolności, swobody, wykształcenia i silnego charakteru. Jak widać, małżeństwo i wartości osobowo-moralne są równomiernie zakorzenione wśród młodych na obu pograniczach.

Widoczne są też różnice, które występują na pograniczach. Młodzież z Podkarpacia przywiązuje większą wagę do religii (różnica 13 p.p.), pracy (różnica 5 p.p.) oraz zdrowia (różnica 12 p.p.). Z kolei dla młodzieży z Lubuskiego większe znaczenie mają pieniądze (różnica 8 p.p.), posiadanie dzieci (różnica 10 p.p.), a także przyjaciele (różnica 10 p.p.).

Potwierdza się po raz kolejny twierdzenie, że młodzież na wschodzie

jest bardziej tradycyjna niż na zachodzie, biorąc pod uwagę wartość religii. Do interpretacji zaobserwowanych różnic można też wykorzystać hipotezę niedoboru, która mówi, iż porządek wartości jednostki stanowi odbicie środowiska socjoekonomicznego: największą wartość przypisuje się rzeczom, które są względnie trudno dostępne (Inglehart 2006: 335). Na Podkarpaciu, gdzie brakuje pracy, jest ona cenna. W Lubuskim, w którym jest mniej małżeństw i niższy przyrost naturalny, pragnienie dzieci jest większe. Analogicznie z posiadaniem przyjaciół. Tam, gdzie relacje społeczne są zindywidualizowane, gdzie kariera i pieniądź są wyznacznikiem sukcesu, o przyjaciół trudniej. Większa waga pieniędzy w Lubuskim może oznaczać również wyższy poziom materializmu. Trudno też ignorować kwestie materialne, kiedy za „płotem” ma się bogatego sąsiada, który stanowi grupę odniesienia w zakresie standardów cywilizacyjnych.

Zakończenie

Wyniki analiz pokazują, iż nie ma dużych różnic między młodzieżą z pogranicza zachodniego i wschodniego, co nie oznacza, iż nie zaobserwowano „efektów pograniczy”. Najbardziej widoczne różnice pojawiają się w sferze kulturowej. Na wschodnim pograniczu młodzież jest bardziej tradycyjna i konserwatywna. Wyraźniejsze jest przywiązanie do tradycyjnego modelu rodziny wyrażane niskim wskaźnikiem urodzeń pozamałżeńskich, częstszym zawieraniem małżeństw, wyższym wskaźnikiem przyrostu naturalnego, niższym poziomem rozwodów i wcześniejszym zawieraniem małżeństw. W ten syndrom wpisuje się też wyższy poziom religijności mierzony siłą więzi z Kościołem oraz pozycją Boga w hierarchii celów życiowych. Młodzież na zachodnim pograniczu jest mniej tradycyjna i bardziej liberalna w sferze obyczajowej. Być może wynika to z jej ulokowania przy granicy z Niemcami, skąd „więź wiatry” ponowoczesności i liberalizmu. Może być to przykład dyfuzji wzorów kulturowych, obyczajowych, stylów życia.

„Efekt pogranicza” był też widoczny na poziomie strategii wchodzenia w dorosłość. Młodzież na Podkarpaciu częściej podejmowała działania mające na celu: podniesienie kwalifikacji formalnych, odroczenie wejścia na rynek pracy, ewentualne przekwalifikowanie się. Wyższe są też kompetencje kulturowe na Podkarpaciu. Sytuacja ta jest warunkowana trudniejszymi warunkami na tamtejszym rynku pracy. Wyższy jest poziom bezrobocia wśród absolwentów, częściej są oni zarejestrowani w urzędzie pracy oraz mają krótszy staż pracy. W Lubuskim młodzież miała natomiast wyższe aspiracje płacowe, znała język sąsiada i na poziomie deklaracji większa była skłonność do zakładania firm.

Wspólne dla młodzieży na obu pograniczach były wysokie aspiracje edukacyjne, plany emigracyjne czy tożsamość. Wydaje się, iż badania potwierdzają, że głównym wyznacznikiem pogranicza jest peryferyjność. Implikacją tej sytuacji jest silne dążenie do ucieczki poza peryferie, co widać w wyjazdach młodzieży na studia do dużych metropolii i planach emigracyjnych maturzystów i studentów. Ten właśnie czynnik może prowadzić do marginalizacji obu pograniczy, gdyż zabraknie kapitału ludzkiego, który jest endogenным czynnikiem rozwoju społecznego.

Literatura

- BABIŃSKI G. (1997), *Pogranicze polsko-ukraińskie*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- BERLIŃSKA D. (1998), *Postawy młodzieży licealnej wobec niemieckiej przeszłości i małej ojczyzny na Śląsku Opolskim*, Instytut Zachodni, Poznań.
- BOGDAN I. (1998), *Orientacje życiowe młodzieży szkolnej miasta przygranicznego. Badania panelowe*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- DŁUGOSZ P., NIEZGODA M. (2010), *Nierówności edukacyjne wśród młodzieży Małopolski i Podkarpacia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- DŁUGOSZ P. (2014), *Pomiędzy konformizmem a wycofaniem. Analiza strategii wchodzenia w dorosłość młodzieży polskiej i ukraińskiej*, „Rocznik Lubuski”, t. 40, cz. 2a, s. 121-137.
- DŁUGOSZ P. (2009), *Aspiracje życiowe młodzieży pogranicza*, Impuls, Kraków.
- DŁUGOSZ P. (2014a), *Młoda generacja pogranicza wschodniego w latach 2007-2011*, [w:] *Młodzież w społeczeństwie Ryzyka*, (red.) Długosz P., Niezgoda M., Solecki S., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- DŁUGOSZ P. (2005), *Młodzież Podkarpacia w III Rzeczypospolitej*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- DŁUGOSZ P., SZCZUDŁO S. (2013), *Młodzież pogranicza polsko-ukraińskiego wobec własnej przyszłości*, „Nowa Ukraina”, 13, s. 77-83.
- DŁUGOSZ P. (2014b), *Wybrane aspekty przemian podkarpackiej młodzieży*, [w:] *Czy stracone pokolenie? Młodzież i jej dylematy na początku XXI w.*, (red.) Długosz P., Kotarski H., Jedynak W., Wydawnictwa Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- EDUKACJA i wychowanie w województwie lubuskim w latach szkolnych 2012/13, 2013/14, GUS. Zielona Góra, 2014, http://zielonagora.stat.gov.pl/download/gfx/zielona-gora/.../edukacja_2014.pdf (stan na dzień 15 listopada 2014).
- EDUKACJA i wychowanie, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, <http://rzeszow.stat.gov.pl/dane-o-wojewodztwie/wojewodztwo-879/warunki-zycia-2013-1162/> (stan na dzień 15 listopada 2014).
- GOLKA M. (1999), *Pogranicza-transgraniczność-transkulturowość*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje*, (red.) Gołdyka L., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

- GOŁDYKA L. (2003), Młodzież pogranicza zachodniego o członkostwie Polski w Unii Europejskiej, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej*, (red.) Zielińska M., t. 1, Teorie, studia, interpretacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- GOŁDYKA L. (2008), Orientacje społeczne młodzieży pogranicza polsko-niemieckiego, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego „Studia Sociologica”*, nr 17, s. 111-125.
- GOŁDYKA L. (2013), Pogranicze polsko-niemieckie jako przestrzeń socjalizacji, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- <http://bkl.parp.gov.pl/bazy-danych2013> (stan na dzień 15 października 2014).
- <http://hdr.undp.org/en/content/table-1-human-development-index-and-its-components> (stan na dzień 11 października 2014).
- <http://strateg.stat.gov.pl/?lang=pl-PL> (stan na dzień 23 października 2014).
- <http://www.ads.org.pl/pobieranie-zbioru-danych.php?id=49> (stan na dzień 15 października 2014).
- <http://www.diagnoza.com> (stan na dzień 15 listopada 2014).
- INGLEHART R. (2006), Pojawienie się wartości postmaterialistycznych, [w:] *Socjologia lektury*, (red.) Sztompka P., Kucia M., Znak, Kraków.
- LESZKOWICZ-BACZYŃSKI J. (2014), Rynek pracy w Polsce i Niemczech. Z perspektywy pogranicza obu krajów, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy*, (red.) Trzop B., Zielińska M., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- JANICKA K., LESZKOWICZ-BACZYŃSKA Ż., LESZKOWICZ-BACZYŃSKA J., LISOWSKI K., SZABAN D., ZIELIŃSKA M. (2010), *Lubuszenie u progu XXI w.*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- JESTAL J. (2001), *Tożsamość narodowa Polaków*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- KRAJOWY Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012, Biuro Projektowe UNDP w Polsce, Warszawa 2012.
- KURCZ Z. (2008), Przedmiot socjologii pogranicza w świetle polskich doświadczeń, [w:] *Polskie pogranicza w procesie przemian*, (red.) Kurcz Z., Wałbrzyska Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości, Wałbrzych.
- KURZĘPA J. (1998), *Młodzież pogranicza – Juma*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- KURZĘPA J. (2001), *Młodzież pogranicza – „świnki” : czyli o prostytutce nieletnich*, Impuls, Kraków.
- LIPIŃSKA-LOKŚ J. (2012), Sytuacja szkolna i plany edukacyjne oraz zawodowe lubuskiej młodzieży gimnazjalnej, [w:] *Lubuszenie 2012. Diagnoza stanu*, (red.) Miłkowska G., Wołk Z., Zielona Góra.
- LISOWSKI K. (2004), Orientacje aksjologiczne młodzieży miasta przygranicznego, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.

- MACHAJ I. (2005), *Społeczno-kulturowe konteksty tożsamości mieszkańców wschodniego i zachodniego pogranicza Polski*, Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- MELOSIK Z. (2013), *Kultura popularna i tożsamość młodzieży*, Impuls, Kraków.
- MERKENS H. (2003), *Koncepcja młodzieży. Porównanie młodzieży polskiej i niemieckiej*, [w:] *Polska młodzież w nowym łańdźie społecznym*, (red.) Idzikowski B., Narkiewicz-Niedbałec E., Zielińska M., Papier E., Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- MIANOWSKA E., PAPRZYCKA E. (1999), Polskie badania nad młodzieżą pogranicza zachodniego po 1989 roku, „*Rocznik Lubuski*”, t. XXV, s. 275-287.
- NARKIEWICZ-NIEDBAŁEC E. (1999), Aspiracje edukacyjne młodzieży miast przygranicznych (porównania polsko-niemieckie), [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej – kontynuacje*, (red.) Gołdyka L., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- NARKIEWICZ-NIEDBAŁEC E. (2011), Budżet czasu studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego A.D. 2011, [w:] *Młodzież w czasie wolnym. Między przyjemnością a obowiązkami*, (red.) Narkiewicz-Niedbałec E., Zielińska M., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- NARKIEWICZ-NIEDBAŁEC E. (2014), Polsko-niemieckie badania młodzieży z Frankfurtu i Ślubic. Krótkie wspomnienie, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy*, (red.) Trzop B., Zielińska M., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- NARKIEWICZ-NIEDBAŁEC E. (1997), Uczestnictwo w kulturze i aspiracje życiowe młodzieży szkolnej, WSP, Zielona Góra.
- NIEZGODA M. (2014), Młodzież kłopotliwa kategoria socjologiczna, [w:] *Młodzież w społeczeństwie ryzyka*, (red.) Długosz P., Niezgoda M., Solecki S., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- SADOWSKI A. (2014), Socjologia pogranicza w warunkach społeczeństwa pluralistycznego, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy*, (red.) Trzop B., Zielińska M., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- TRZOP B., SZABAN D. (2011), Na wsi po szkole. Czas wolny młodzieży gimnazjalnej z terenów wiejskich województwa lubuskiego, [w:] *Młodzież w czasie wolnym. Między przyjemnością a obowiązkami*, (red.) Narkiewicz-Niedbałec E., Zielińska M., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- SLANY K. (2007), Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, [w:] *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*, (red.) Kojder A., WAM, Kraków.
- SŁOMCZYŃSKI K., BOJANOWSKI M. (2003), Pogranicze jako przedmiot badań socjologicznych: uwagi metodologiczne, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Teorie, studia, interpretacje*, (red.) Zielińska M., t. 1, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- SŁOMCZYŃSKI K. (2014), Empiryczne analizy porównawczej a badania pogranicza, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy*, (red.) Trzop B., Zielińska M., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.

- SZABAN D., LISOWSKI K. (2012), Liderzy, przedsiębiorcy i młodzież o kontaktach z Niemcami – analiza zogniskowanych wywiadów grupowych, [w:] Lubuszenie w pierwszej dekadzie XXI wieku. Portret socjologiczny, (red.) Leszkowicz-Baczyńska Ż., Szaban D., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- SZCZEPAŃSKI M., ŚLĘZAK-TAZBIR W. (2008), Wielopolska regionalna. Region i regionalizm w transformacyjnej Polsce, [w:] Wielopolska Regionalna?, (red.) Bondyra K., Szczepański M.S., Śliwa P., Wydawnictwo WSB, Poznań.
- SZTOMPKA P. (RED.) (1999), Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości, i więzi społeczne czasów transformacji, PWN, Warszawa.
- ŚLIZ W., SZCZEPAŃSKI M. (2014), Centra i peryferie. Kontekst globalny i kontynentalny, [w:] Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Pogranicza i centra i współczesnej Europy, (red.) Trzop B., Zielińska M., Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- TENBRUCK F. (1962), Jugend and Gesellschaft, Sociologische Perspektiven, Rombach, Freiburg.
- TOMCZAK M. (1998), Młodzież województwa zielonogórskiego wobec niemieckiej przeszłości swojego regionu, Zeszyty Instytutu Zachodniego, Poznań.
- TUJDOWSKI M. (2014), Społeczna granica. Postawy młodzieży zachodniego pogranicza Polski. Instytut Zachodni, Poznań.
- TRZOP B., SZABAN D. (2011), Na wsi po szkole. Czas wolny młodzieży gimnazjalnej z terenów wiejskich województwa lubuskiego, [w:] Młodzież w czasie wolnym. Między przyjemnością a obowiązkami, (red.) Narkiewicz-Niedbałec E., Zielińska M., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- WOŹNIAK R. (1997), Obraz Niemiec i Niemców w świadomości polskiej młodzieży pogranicza, Wyd. Naukowe US Szczecin.
- ZIELIŃSKA M. (1999), Orientacje i cele życiowe studentów uczelni zielonogórskich. Miejsce granicy polsko-niemieckiej w planowaniu własnej przyszłości, „Rocznik Lubuski”, t. 25, Przeszłość i teraźniejszość pogranicza lubuskiego, s. 245-266.
- ZIELIŃSKA M. (2003), Socjologiczne badania empiryczne na terenach pogranicznych, [w:] Transgraniczność w perspektywie socjologicznej, (red.) Zielińska M., t. 1, Teorie, studia, interpretacje, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra.
- www.ewaluacja.gov.pl/.../raport_undp_2012_lhdi_20420123.pdf (stan na dzień 15 listopada 2014).

Piotr Długosz

SIMILAR OR DIFFERENT? SOCIOLOGICAL PORTRAIT OF THE YOUTH FROM EASTERN AND WESTERN BORDERLANDS

Keywords: youth, Western borderland vs. Eastern borderland, borderland effect, comparative studies

The article presents results of research that allow to compare youth from the eastern and western borderland. Secondary analysis of data from the Central Statistical Office, Human Capital, Social Diagnosis 2013 showed that in some respects there appears so-called "frontier effect". Young people from the western border are liberal, enter adulthood later in time, own materialistic orientation and speak language of their neighbor. Young people from the eastern border are conservative and traditional. They enter adulthood earlier, to a greater extent they seek to gain additional qualifications and increase opportunities within the labor market, they do not know the neighbor's language. On both borderlands youth is family-centric, has high educational and professional aspirations and strives to leave the current place of residence. There is also no difference in terms of identity.